

**UNIWERSYTET GDAŃSKI
WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH**

Bartosz Korinth

**WPŁYW PANDEMII COVID-19 NA BRANŻĘ TURYSTYCZNĄ
W WYBRANYCH KRAJACH – KONTEKST POLITYCZNY,
EKONOMICZNY I SPOŁECZNY**

Praca doktorska
wykonana
pod kierunkiem
dr hab. Jana Andrzeja Wendta, prof. uczelni

.....
podpis promotora

Gdańsk, 2023

Spis treści

1. Charakterystyka osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora.....	3
1.1. Wykształcenie.....	3
1.2. Doświadczenie zawodowe.....	3
2. Wykaz publikacji stanowiących rozprawę doktorską	4
3. Omówienie rozprawy doktorskiej	6
3.1. Wstęp	6
3.2. Cel pracy, hipotezy i metody badawcze	10
3.3. Wyniki badań.....	16
3.4. Dyskusja	29
3.5. Wnioski i podsumowanie	32
3.6. Bibliografia.....	35
Spis załączników	42

1. CHARAKTERYSTYKA OSOBY UBIEGAJĄCEJ SIĘ O NADANIE STOPNIA DOKTORA

1.1. WYKSZTAŁCENIE

Studia stacjonarne pierwszego stopnia, Uniwersytet Gdański, Wydział Historyczny, Krajoznawstwo i turystyka historyczna, data uzyskania dyplomu: 01 lipca 2016, wynik: dobry plus, tytuł pracy: Konkurs Piosenki Eurowizji i jego wpływ na turystykę w poszczególnych jej aspektach. Na przykładzie Konkursu Piosenki Eurowizji w Kopenhadze w 2014 roku, promotor: dr hab. Jan Andrzej Wendt, prof. uczelni.

Studia stacjonarne drugiego stopnia, Uniwersytet Gdański, Wydział Oceanografii i Geografii, Geografia, specjalność: geografia społeczno – ekonomiczna, data uzyskania dyplomu: 09 lipca 2018, wynik: bardzo dobry, tytuł pracy: Percepcja przestrzeni wirtualnej w turystyce, promotor: dr hab. Jan Andrzej Wendt, prof. uczelni.

Wykształcenie uzupełniające:

1) Kurs przygotowawczy dla kandydatów na wychowawców placówek wypoczynku dzieci i młodzieży, Biuro Turystyczne „Czerwiński Travel S.C”, Gdańsk, data uzyskania dyplomu: 24 listopada 2013.

2) Podyplomowe Studia Historii w celu uzyskania uprawnień do nauczania historii w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, Uniwersytet Gdański, Wydział Historyczny, data uzyskania dyplomu: 20 lipca 2018.

1.2. DOŚWIADCZENIE ZAWODOWE

Czerwiec 2013 – Czerwiec 2018: Studenckie Biuro Turystyki „Bill”, stanowisko: pilot wycieczek, animator czasu wolnego

Lipiec 2014: Ośrodek Wypoczynkowy „Panorama”, Kąty Rybackie, stanowisko: opiekun na wyjazdach turystycznych (wychowawca kolonijny)

Kwiecień 2018 – Czerwiec 2018: Technikum TEB Edukacja, stanowisko: nauczyciel przedmiotów turystycznych

Wrzesień 2018 – Sierpień 2019: Stowarzyszenie Przyjaciół Gdańskiego Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku, stanowisko: nauczyciel geografii,

Wrzesień 2018 – Sierpień 2022: Akademickie Liceum Ogólnokształcące „Lingwista” w Gdańsku, stanowisko: nauczyciel geografii

Wrzesień 2019 – Sierpień 2022: I Liceum Ogólnokształcące w Gdańsku, stanowisko: nauczyciel geografii

Październik 2022 – obecnie: Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Geografii Społeczno – Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, stanowisko: asystent

2. WYKAZ PUBLIKACJI STANOWIĄCYCH ROZPRAWĘ DOKTORSKĄ

Rozprawa doktorska stanowi cykl artykułów naukowych, które są spójne i powiązane tematycznie. Spełniają warunki zawarte w uchwale Rady Dyscypliny Geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej numer 49/RDNG/2021 przyjętej w dniu 15 grudnia 2021 roku. Rozprawa doktorska składa się łącznie z 9 publikacji naukowych, które stanowią artykuły naukowe oznaczone w pracy symbolami od [A1] do [A8] oraz 1 notatka naukowa, oznaczona w pracy symbolem [A9]:

[A1] Korinth, B., & Ranasinghe, R. (2020). COVID-19 pandemic's impact on tourism in Poland in march 2020. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 31(3), 987-990. <https://doi.org/10.30892/gtg.31308-531>

[A2] Korinth, B. (2020). The impact of COVID-19 on foreign travel plans of Polish tourists in 2020. *Studia Periegetica*, 32, 59-69. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6585>

[A3] Korinth, B. (2021). The impact of political decisions on the tourist accommodation occupancy–Central Europe in the time of the COVID-19 pandemic. *Geographia Cassoviensis*, 15(1), 27-36. <http://dx.doi.org/10.33542/GC2021-1-02>

[A4] Korinth, B., & Wendt, J. A. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on foreign tourism in European countries. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 35(3), 186-204. <https://doi.org/10.24917/20801653.353.11>

[A5] Korinth, B. (2022). The impact of border restrictions related to the COVID-19 pandemic on the intensity of international tourists traffic in european reception countries. *GeoJournal of Tourism and Geosites* 43 (3), 1056-1062. <https://doi.org/10.30892/gtg.43326-920>

[A6] Korinth B. (2022). Impact of the COVID-19 Pandemic on International Tourism Income in Tourism Receiving Countries. *Sustainability*, 14, 12550. <https://doi.org/10.3390/su141912550>

[A7] Korinth, B. (2022). Regeneration of domestic and foreign tourism in selected European countries in COVID-19 pandemic time. *Geography and Tourism*, 10 (1), 7-15. <http://dx.doi.org/10.34767/GAT.2022.10.01>

[A8] Korinth, B. (2023). From resilience to collapse: a cross-country study of tourist spending in Europe during the COVID-19 pandemic. *Environmental & Socio-economic Studies*, 11 (3), 54-64. <https://doi.org/10.2478/environ-2023-0017>

[A9] Korinth, B. (2022). Implications of Covid-19 on tourism sector in Poland: Its current state and perspectives for the future. *Tourism Recreation Research*, 47(5-6), 636-640. <https://doi.org/10.1080/02508281.2021.1919416>

Dane bibliometryczne dotyczące wyżej wymienionych publikacji przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wykaz publikacji będących podstawą rozprawy.

L.p	Tytuł czasopisma	MNiSW	IF	Scopus	Liczba cyt. Google scholar
A1	GeoJournal of Tourism and Geosites (2020)	40	-	Q2	52
A2	Studia Periegetica (2020)	40	-	-	22
A3	Geographia Cassoviensis (2021)	20	-	Q4	8

A4	Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego (2021)	70	-	ESC (WoS)	22
A5	GeoJournal of Tourism and Geosites (2022)	70	-	Q3	2
A6	Sustainability (2022)	100	3,889	Q1	15
A7	Geography and Tourism (2022)	40	-	-	0
A8	Environmental & Socio-economic Studies (2023)	70	1,100	Q2	0
A9	Tourism Recreation Research (2022)	40	4,200	Q1	7
SUMA		490	9,189	-	128

Źródło: Opracowanie własne.

Pięć z wymienionych publikacji znalazło swoje miejsce w czasopismach zindeksowanych w bazie Scopus, a trzy z nich jest indeksowanych w JCR z IF o łącznej wartości 9,189. Niniejsze publikacje zostały uzupełnione dodatkowo o prace w czasopismach nieindeksowanych w wyżej wymienionych bazach, to jest w Studiach Periegetica, Geography and Tourism oraz Pracach Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Ostatnie z wymienionych znajduje się na liście Emerging Sources Citation Index.

3. OMÓWIENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

3.1. WSTĘP

Pojawienie się pandemii jest jednym z największych (obok wojny) potencjalnych zagrożeń, szczególnie we współczesnym, zglobalizowanym świecie (Elbe & Buckland-Merrett, 2017). Wpływają one znacząco na funkcjonowanie światowej gospodarki, zarówno w zakresie społecznym jak i ekonomicznym (Gössling et al., 2020). Podczas analizy literatury przedmiotu zaważono, że badacze skupiają się na wpływie pandemii na gospodarkę światową, wskazując między innymi na jej recesję (Barua, 2020), deglobalizację i destabilizację (Guan, et. al, 2020), szczególnie w przypadku przemysłu wydobywczego (Laing, 2020) i usług (Nicola, 2020).

Pewnym trendem na skalę światową jest powstawanie bardzo dużej liczby artykułów analizujących wpływ koronawirusa na sektor turystyczny, od którego uzależniona jest sytuacja gospodarcza wielu krajów świata (Kalyankar, 2020; Wendt 2018). Jako jego konsekwencje wymienia się między innymi zmniejszenie popytu na zagraniczne usługi turystyczne (Bakar, 2020) a jego zwiększenie na usługi krajowe. S. Gössling, D. Scott i C. Hall (2020) wskazują, że w szerszej perspektywie konsekwencje te widoczne już są w całym łańcuchu ekonomicznym państw, między innymi w produkcji żywności czy w turystycznym transporcie międzynarodowym.

W początkowej fazie pandemii naukowcy zwrócili szczególną uwagę na obszar Azji, gdzie miała ona swój początek. Już wtedy przewidywano negatywne skutki rozprzestrzeniania się pandemii COVID-19, która wpłynąć miała między innymi na zmianę konsumpcyjnych wzorów podróży w Chinach (Wen et al., 2020) oraz na same postrzeganie Chin, jako destynacji turystycznej (Zheng et al., 2020). W przypadku Europy, szczegółowej analizie poddawano Włochy, gdzie pandemia miała tragiczny przebieg (Onder i inni, 2020). Problem turystyki w innych krajach śródziemnomorskich (m.in. Hiszpanii i na pd. Francji) przeanalizowali z kolei Linka z innymi (2020), którzy w swojej publikacji wskazują na korelację mobilności turystycznej społeczeństwa, wraz ze wzrostem liczby zachorowań na COVID-19.

W literaturze przedmiotu zwraca się dużą uwagę na reakcję państw na pandemię, które chcąc zahamować zachorowalność na koronawirusa, zaczęły wprowadzać ograniczenia przy przekraczaniu granic. Według UNWTO (2021a) należy podzielić państwa na takie, które całkowicie lub częściowo zamknęły granice dla turystów zagranicznych, zniosły ograniczenia całkowicie lub ograniczyły się tylko do testu PCR i kwarantanny. Zagadnienia związane z sytuacją na granicy a zagranicznym ruchem turystycznym znalazły swoje odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu szczególnie, jeśli bierze się pod uwagę kraje recepcyjne, czyli generujące

największy ruch turystyczny (Rodríguez-Anton, J.M., Alonso-Almeida, M.D.M., 2020; & Donaire et al., 2021).

Pandemia COVID-19 znacząco wpłynęła na wybory podróżnych dotyczące rodzaju zakwaterowania (Bresciani et al., 2021). Na znaczeniu, kosztem hoteli, zyskało zakwaterowanie oparte o platformy wynajmu krótkoterminowego P2P, takie jak Airbnb (Muschter et al., 2020) oraz zakwaterowanie związane z turystyką outdoorową (Ma et al., 2020) wcześniej pomijaną w analizach naukowych ze względu na małe jej znaczenie w generowaniu przychodów ogółem. Hotele, które nastawione były głównie na turystykę zagraniczną, utraciły niemal wszystkie przychody, co wymusiło na nich podejmowanie działań mających na celu przystosowanie się do funkcjonowania w nowych warunkach. Niektóre z nich zaangażowały się w działania z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu – CSR (Shin et al., 2021) i te skupiły się głównie na zapewnieniu noclegów pracownikom służby zdrowia (Gürlek & Kılıç, 2021). Dodatkowo, branża noclegowa starała się opracowywać szereg innowacyjnych strategii mających chronić zdrowie i bezpieczeństwo turystów, czego przejawem było wdrażanie wymogów sanitarnych. Jak zauważyli Sharma et al. (2021), działania te zostały postrzegane przez turystów pozytywnie. Potwierdziły to także badania Aiello i innych (2020), którzy na podstawie badań ankietowych (próba 1056 podróżnych), stwierdzili pozytywny związek między bezpieczeństwem w miejscu docelowym, a prawdopodobieństwem zakwaterowania.

Warto zaznaczyć, iż ograniczenia występowały nie tylko w turystycznej bazie noclegowej, ale także w bazie gastronomicznej. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że restauracje musiały dokonać reorganizacji, głównie w zakresie wymogów prawa sanitarnego, o czym piszą de Freitas i Stedefeldt (2020). O adaptacji tych zaleceń piszą Norris i inni (2021), którzy przeanalizowali zmiany modelu biznesu restauracji, barów i producentów napojów w dobie pandemii. Zmiany te polegały między innymi na eliminacji pewnych pozycji menu,

inwestowaniu w platformy komunikacyjne, angażowaniu się w działania samorządowe oraz oferowaniu dostaw do domu (Więckowski, 2020).

Analizując problem wpływu pandemii na turystykę w Polsce, warto zauważyć, że nasz kraj rokrocznie stanowił ważną destynację turystyczną, szczególnie dla naszych wschodnich i południowych sąsiadów (Ilieş & Wendt, 2015). W ostatnich latach zauważany był także wzrost zainteresowania jej turystycznymi walorami przez osoby pochodzące ze Skandynawii i Wielkiej Brytanii, chociaż te głównie opierały się na motywach rozrywkowych (Thurnell-Read, 2012; Tracz et al., 2019). Według „Programu Rozwoju Turystyki do 2020 roku” (Ministerstwo Sportu i Turystyki, 2015), turystyka stanowiła ważną część polskiej gospodarki, zaś udział gospodarki turystycznej w PKB kraju utrzymywał się na poziomie od 5 do 6%. Gdyby wartości te utrzymały się na tym samym poziomie przez kolejne lata począwszy od roku 2020, turystyka stanowiłaby jedną z najszybciej rozwijających się branż w naszym kraju (Gołębski & Niezgoda, 2014). Sytuacja ta uległa jednak zmianie począwszy od marca 2020 roku, zaś zmiana ta podyktowana była wzrostem zachorowań na COVID-19 i ogłoszeniem jej rozprzestrzeniania się, jako światowej pandemii (Dashraath et al., 2020; Cucinotta & Vanelli, 2020).

Już od samego początku trwania pandemii zauważono dynamiczny wzrost publikacji, które przedstawiały wyniki badań nad jej wpływem na różne aspekty życia społecznego i ekonomicznego w Polsce. Konsekwencje dla branży turystycznej w Polsce opisują między innymi T. Napierała, K. Lesniewska-Napierała i R. Burski (2020), dla których wpływ występowania analizowanej choroby, negatywnie wpłynął na wydajność obiektów noclegowych. Autorzy podkreślają, że najbardziej skutki pandemii zauważalne były w obiektach umiędzynarodowionych, opierających swój rozwój gospodarczy na dochodach od turystów zagranicznych. Do podobnych wniosków doszła też Stojczew (2021), która przeanalizowała wielkość strat w wyniku pandemii na podstawie analizy bazy noclegowej i poziomu zadłużenia.

Jak wskazano wyżej, tematyka pandemii COVID-19 pojawia się bardzo często w literaturze polskiej i zagranicznej zarówno w kontekście politycznym, społecznym jak i ekonomicznym, co przedstawiono we wcześniejszej części wprowadzenia. Nie wszystkie badania powoływały się jednak na kwestie europejskie czy kwestie krajów recepcyjnych i bardzo często dotyczyły tylko jednego państwa, ograniczając ich wykorzystanie w kontekście praktycznym i teoretycznym. Niniejsza praca bierze pod uwagę różne zakresy przestrzenne nieograniczające się jedynie do kwestii polskiej i stanowi ona oryginalne opracowanie badań nad wpływem zjawisk epidemicznych na funkcjonowanie turystyki w wybranych obszarach. Może ona w przyszłości stanowić istotną pomoc w kształtowaniu polityki publicznej, szczególnie w zakresie planowania dalszego rozwoju turystyki krajowej i zagranicznej.

3.2. CEL PRACY, HIPOTEZY I METODY BADAWCZE

Celem głównym rozprawy jest określenie, w jaki sposób pandemia COVID-19 wpłynęła na branżę turystyczną w wybranych krajach w aspekcie politycznym, społecznym i ekonomicznym. Ze względu na obszerność tematyczną każdego z trzech aspektów, ujęcie polityczne zawężono do badań ograniczeń pandemicznych w podróżowaniu pomiędzy krajami, aspekt społeczny obejmuje zagadnienia związane z zachowaniem turystów planujących podróż w dobie pandemii, zaś aspekt ekonomiczny dotyczy dochodów z turystyki międzynarodowej w obszarach recepcyjnych. Cel główny został podzielony na cele szczegółowe, które zrealizowane zostały w poszczególnych artykułach naukowych oznaczonych wcześniej symbolami od [A1] do [A9].

Do celów szczegółowych należą:

[C1] określenie zmian w ruchu turystycznym w Polsce na początku trwania pandemii [A1],
oraz określenie perspektyw na przyszłość [A9],

[C2] określenie implikacji pandemii COVID-19 na plany podróży zagranicznych Polaków w 2020 roku [A2],

[C3] ukazanie wpływu wprowadzenia ograniczeń na granicach związanych z pandemią COVID-19 na natężenie ruchu turystycznego w krajach europejskich (ze szczególnym uwzględnieniem krajów przyjmujących największą liczbę turystów oraz krajów Europy Środkowej) [A3; A5],

[C4] zaproponowanie wykorzystania indeksu Perkala do oceny wpływu pandemii na turystykę w krajach europejskich [A4],

[C5] wskazanie ekonomicznych konsekwencji pandemii na turystykę zagraniczną w krajach recepcji turystycznej [A6, A8],

[C6] określenie dynamiki przebiegu odbudowywania się turystyki krajowej i zagranicznej na przykładzie wybranych krajów europejskich [A7].

W przedstawionej rozprawie doktorskiej sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- [H1] zmniejszenie międzynarodowego pasażerskiego ruchu lotniczego w Polsce w wyniku pandemii COVID-19 będzie silnie korelowało z obłożeniem turystycznej bazy noclegowej [A1, A9]
- [H2] plany podróży zagranicznych Polaków zmienią się w wyniku pandemii i skoncentrowane będą one na europejskim obszarze basenu Morza Śródziemnego [A2]
- [H3] zmiany na przejściach granicznych będą miały znaczenie dla turystyki międzynarodowej tylko w początkowym okresie pandemii, zaś największe spadki wskaźników natężenia ruchu turystycznego będą odnotowane w krajach, w których wprowadzi się obowiązkową kwarantannę [A3, A5]
- [H4] w przypadku obszaru europejskiego pandemia COVID-19 wpłynie w najmniejszym stopniu na turystykę w krajach położonych w centralnej części kontynentu [A4, A8]

- [H5] światowym regionem recepcji turystycznej, o stosunkowo największym procentowym spadku przychodów z turystyki międzynarodowej, będzie Azja Północno – Wschodnia, która kojarzyć się będzie negatywnie z początkiem trwania pandemii COVID-19 [A6]

- [H6] w turystyce krajowej i zagranicznej zaznaczy się trend zwykły w obłożeniu turystycznej bazy noclegowej, jednak udział turystów krajowych będzie wyraźnie większy niż udział turystów zagranicznych [A7]

W celu weryfikacji hipotez wykorzystano w rozprawie szereg metod badawczych, charakterystycznych dla dyscypliny naukowej geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. W artykule [A1] w celu określenia zmian w ruchu turystycznym w Polsce na początku trwania pandemii posłużono się danymi opartymi na źródłach zastanych, między innymi z oficjalnej strony Polskiej Agencji Żeglugi Powietrznej (dane dotyczące ruchu lotniczego) oraz Smith Travel Research (STR) zajmującej się analizami branży hotelarskiej i gastronomicznej, z której pochodzą dane dotyczące obłożenia bazy noclegowej w wybranych miastach w Polsce w 2020 roku. Zebrane dane porównano z wynikami pochodzącymi z marca roku poprzedniego oraz przedstawiono za pomocą wykresów słupkowych.

W artykule [A2] w celu określenia planów wakacyjnych Polaków w roku 2020 postanowiono posłużyć się metodą sondażu diagnostycznego, który został przeprowadzony w formie online w dniach 1-15 czerwca 2020 roku. Wzięło w nim udział łącznie 355 osób (275 kobiet oraz 80 mężczyzn) mieszczących się głównie w przedziale wiekowym 18-35 lat (ponad 52% respondentów). Ankieta była anonimowa i składała się z 8 pytań, zarówno otwartych jak i zamkniętych, zaś respondenci pozyskani byli poprzez media społecznościowe. W pytaniach zamkniętych zastosowano pięciostopniową skalę Likerta (Joshi et al., 2015).

W artykule [A3] w celu ukazania wpływu wprowadzenia ograniczeń granicznych związanych z pandemią COVID-19 na natężenie ruchu turystycznego w krajach położonych w środkowej części Europy, posłużono się prognozowaniem na podstawie modelu ARIMA

(autoregresyjnego zintegrowanego modelu średniej ruchomej) oraz algorytmu Agglomerative NESTing (AGNES), który grupuje zbiory danych na podstawie odpowiedniej hierarchii. Narzędziem do wykorzystania obu przedstawionych metod było oprogramowanie **R**, w którym zostały zagregowane dane dotyczące obłożenia bazy noclegowej w lipcu 2019 roku i lipcu 2020 roku. Następnie wykonana została analiza hierarchiczna (metodą łączenia krajów w grupy) dla obu tych okresów. Na jej podstawie podzielono kraje na 4 grupy:

- Grupa 1 - wysokie obłożenie bazy noclegowej przed i w trakcie pandemii
- Grupa 2 - średnie obłożenie bazy noclegowej przed i w trakcie pandemii
- Grupa 3 - średnie obłożenie bazy noclegowej przed pandemią i niskie obłożenie w jej trakcie
- Grupa 4 - niskie obłożenie bazy noclegowej przed i w trakcie pandemii

W artykule [A4] do oceny wpływu pandemii na turystykę w krajach europejskich, wykorzystano metodę syntetycznego wskaźnika Perkala. Do konstrukcji wskaźnika wybrano odpowiednio zakodowane w czterostopniowej skali zmienne: procentową zmianę udzielonych noclegów w turystycznych obiektach noclegowych, procentową zmianę liczby turystów międzynarodowych, procentową zmianę wpływów z turystyki międzynarodowej, procentową zmianę osób zatrudnionych w turystyce oraz procentową zmianę obłożenia netto miejsc noclegowych i sypialnych w hotelach i podobnych obiektach noclegowych. Dane te pochodziły między innymi z UNWTO (2021a) oraz Eurostatu (2021) i odnosiły się do trzydziestu krajów europejskich (z pominięciem Wielkiej Brytanii, Francji, Irlandii, Albanii, Czarnogóry oraz Bośni i Hercegowiny, dla których dane w momencie pracy nad artykułem nie były dostępne).

W artykule [A5], który podobnie jak artykuł [A3] podejmuje kwestie wpływu zmian kontroli granicznych w wyniku pandemii na turystykę międzynarodową, proces badawczy składał się z kilku etapów. Etapem pierwszym było stworzenie tabeli przedstawiającej pozycję wybranych krajów europejskich pod względem liczby turystów w 2019 roku, co pozwoliło na

identyfikację krajów o największym natężeniu ruchu turystycznego w Europie. Następnie, na podstawie informacji o sytuacji granicznej, kraje zostały podzielone na 3 grupy:

- **grupę A**, w skład której wchodziły kraje gdzie wprowadzono częściowe zamknięcie granic,
- **grupę B**, w skład której wchodziły kraje gdzie wprowadzono tylko test PCR lub kwarantannę,
- **grupę C**, w skład której wchodziły kraje gdzie wprowadzono całkowite zamknięcie granic dla turystów zagranicznych. Następnie wybrano po dwa kraje z każdej z wymienionych grup i obliczono dwa wskaźniki natężenia ruchu turystycznego w trzech okresach (listopad 2019, luty 2020 oraz czerwiec 2020). Wybór dat, ze względu na dynamicznie zmieniającą się sytuację pandemiczną, podyktowany był dostępnością danych w momencie przesyłania manuskryptu do publikacji. Do analizy wybrano dwa wskaźniki natężenia ruchu turystycznego – wskaźnik Deferta i wskaźnik Schneidera.

Do przedstawienia ekonomicznych konsekwencji pandemii COVID-19 na turystykę międzynarodową w artykule [A6] posłużono się klasyfikacją jednocechową, przy użyciu metody statystycznej opartej o rozstęp krytyczny Hellwiga oraz klasyfikacją jednocechową, opartą o miary pozycyjne. Dane niezbędne do wykonania wyżej wymienionych klasyfikacji zebrano z UNWTO (2021b) i dotyczyły one procentowej zmiany przychodów z turystyki w roku 2020 w stosunku do roku ubiegłego, w piętnastu subregionach turystycznych. Pierwsza z przedstawionych metod kładzie nacisk na różnice wartości pomiędzy wybranymi zmiennymi, zaś do przeprowadzenia podziału wykorzystuje średnią arytmetyczną oraz odchylenie standardowe. W drugiej metodzie wykorzystano natomiast kwartyle i podzielono kraje na cztery typy wyznaczone o pozycję kwartyła górnego, pozycję mediany oraz o pozycję kwartyła dolnego. Pozycje kwartyła górnego, mediany i kwartyła dolnego posłużyły do przeprowadzenia podziału wybranych krajów na te, które ekonomicznie w wyniku pandemii COVID-19 ucierpiały najbardziej (typ A, wartość wyższa od kwartyła górnego), te, które ucierpiały

najmniej (typ D, wartość niższa od kwartyła dolnego) oraz te, będące w środku stawki (typ B i C, wartości pomiędzy kwartyłem górnym a dolnym).

W publikacji [A7] dokonano analizy szeregów czasowych obłożenia turystycznej bazy noclegowej w całej Unii Europejskiej. Dodatkowo, w oparciu o uzyskane dane, stworzono kartogramy, których klasy oparte zostały o klasyczne miary statystyczne (średnią arytmetyczną i odchylenie standardowe). Przy wykorzystaniu funkcji dekompozycji w środowisku R (analizy szeregów czasowych *time series*) wyodrębniono trendy długoterminowe oraz zidentyfikowano sezonowość badanego zjawiska. W celu przestrzennego zobrazowania różnic w obłożeniu turystycznej bazy noclegowej przez turystów krajowych i zagranicznych w Europie, wykonano dwa kartogramy. Przedziały rozpiętości klasowych dla każdego z nich wykonano w oparciu o dane dla procentowego obłożenia turystycznej bazy noclegowej przez turystów krajowych w sierpniu 2020, które porównane zostało do wartości z analogicznego okresu roku ubiegłego. Do stworzenia kartogramów przyjęto kryterium podziału na cztery zbiory z granicami przy wartościach: średnia arytmetyczna minus odchylenie standardowe, średnia arytmetyczna oraz średnia arytmetyczna plus odchylenie standardowe.

W przedostatnim artykule [A8] prezentującym wpływ pandemii na sektor turystyczny w Europie użyto metody kartodiagramu. Przedstawiono w nim procentowe zmiany wydatków turystów w wybranych krajach Europy w 2021 roku w stosunku do roku 2019. Mapę uzupełniono dodatkowo wykresami kołowymi przedstawiającymi procentowy udział noclegów (kolor niebieski), transportu (kolor zielony) i restauracji (kolor żółty) w stosunku do wydatków turystycznych ogółem w 2021 roku. Następnie przeprowadzono analizę procentowej zmiany wydatków na transport, restauracje i noclegi w roku 2021 w stosunku do roku 2019 w wybranych krajach. Do przeprowadzenia drugiej części analizy wykorzystano pakiet ggplot2, który został zaimplementowany w języku programowania R. W ostatniej publikacji [A9] ponownie posłużono się oprogramowaniem R. Wykorzystano w nim analizę szeregów

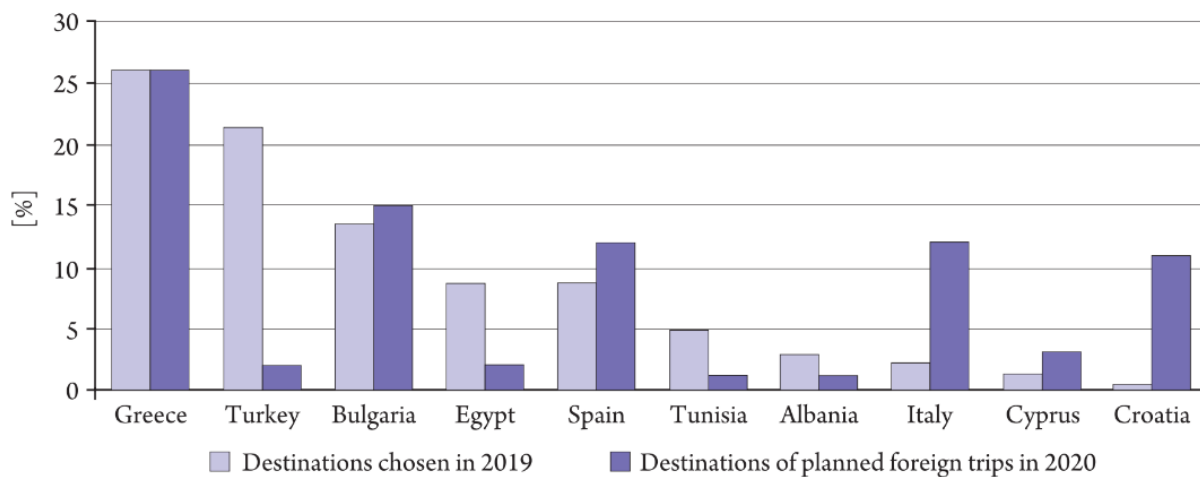
czasowych w oparciu o model symulacji ARIMA (ang. AutoRegressive Integrated Moving Average) zaś dane pobrano między innymi z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS, 2020).

3.3. WYNIKI BADAŃ

Skala występowania pandemii COVID-19 oraz związane z nią problemy, doprowadziły do istotnych strat w całej branży turystycznej. Jej konsekwencje dotknęły szczególnie transportu lotniczego, który stanowi podstawową formę przemieszczania się turystów pomiędzy krajami. Zamknięcie lotów międzynarodowych spowodowało ogromny spadek całego ruchu lotniczego w Polsce, co przedstawiono w artykule [A1]. Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają na stwierdzenie, iż w całym kraju odnotowano w marcu 2020 roku spadki ruchu w polskiej przestrzeni powietrznej w granicach 80%-90% w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego. Główną przyczyną tej sytuacji było zawieszenie od połowy marca do końca maja pasażerskich połączeń lotniczych, za wyjątkiem rządowego programu wsparcia „LOT do domu”, którego głównym celem było umożliwienie Polakom powrotu do kraju. Ruch w polskiej przestrzeni powietrznej można było zaobserwować także w wyniku wykorzystywania samolotów do transportu towarowego, między innymi do przewozu maseczek ochronnych i innych środków ochrony osobistej. Tendencję spadkową, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę pasażerki ruch lotniczy, pokazuje także model ARIMA zaprezentowany w publikacji [A9], na podstawie którego potwierdzono wyniki uzyskane w artykule [A1].

Ponad to, wśród dotkniętych przez COVID-19 gałęzi rynku turystycznego należy wskazać hotelarstwo, które jednak nie było sektorem aż tak zależnym od decyzji administracyjnych, w porównaniu do pasażerskiego ruchu lotniczego [A9]. Na podstawie badań obłożenia bazy noclegowej w pięciu aglomeracjach (Warszawy, Krakowa, Trójmiasta, Wrocławia i Poznania) wskazano, iż w każdej z wymienionych obłożenie hoteli oscylowało w granicy 18-22%. Najmniejsze obłożenie zaobserwowano z kolei w Trójmieście.

Sytuacja polskiej turystyki w marcu, którą przedstawiono w artykule [A1], była przyczynkiem do prowadzenia dalszych badań, których celem było określenie implikacji pandemii COVID-19 na plany podróży zagranicznych Polaków w 2020 roku [A2]. W badaniu zauważono, że Polacy dokonali wyraźnych zmian w preferencjach wyjazdowych. (Ryc.1).

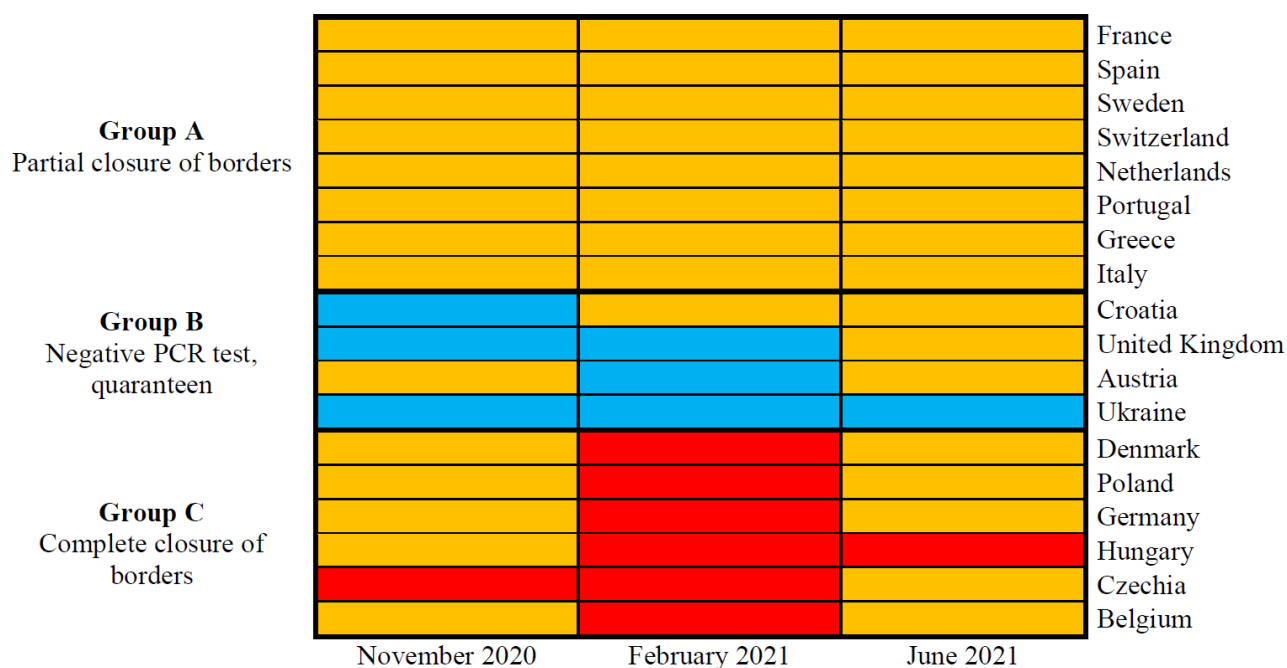
Rycina 1. Plany wyjazdu turystyczno-wypoczynkowego za granicę Polaków w 2020 roku w stosunku do wyboru destynacji w roku poprzednim.

Źródło: [A2] Korinth, B. (2020). The impact of COVID-19 on foreign travel plans of Polish tourists in 2020. *Studia Periegetica*, 32, 59-69.

Plany wyjazdu turystyczno-wypoczynkowego za granicę zadeklarowała jedynie 1/3 respondentów. Spadło zainteresowanie Turcją, Egiptem i Tunezją, wzrosło zaś ono w przypadku krajów europejskich, głównie tych położonych w basenie Morza Śródziemnego (m.in Hiszpanii i Włoch). Jako przyczynę mniejszego zainteresowania podróżami zagranicznymi respondenci wskazywali szereg różnych czynników takich jak wzrost kosztów transportu, brak odpowiednich funduszy czy pandemię COVID-19. Chociaż wszystkie wymienione aspekty są ze sobą powiązane to właśnie sytuację związaną z rozprzestrzenianiem się koronawirusa respondenci wskazywali, jako główną przyczynę ich decyzji o pozostaniu w

kraju (w wykorzystanej skali Likerta duży wpływ pandemii wskazało ponad 60% ankietowanych).

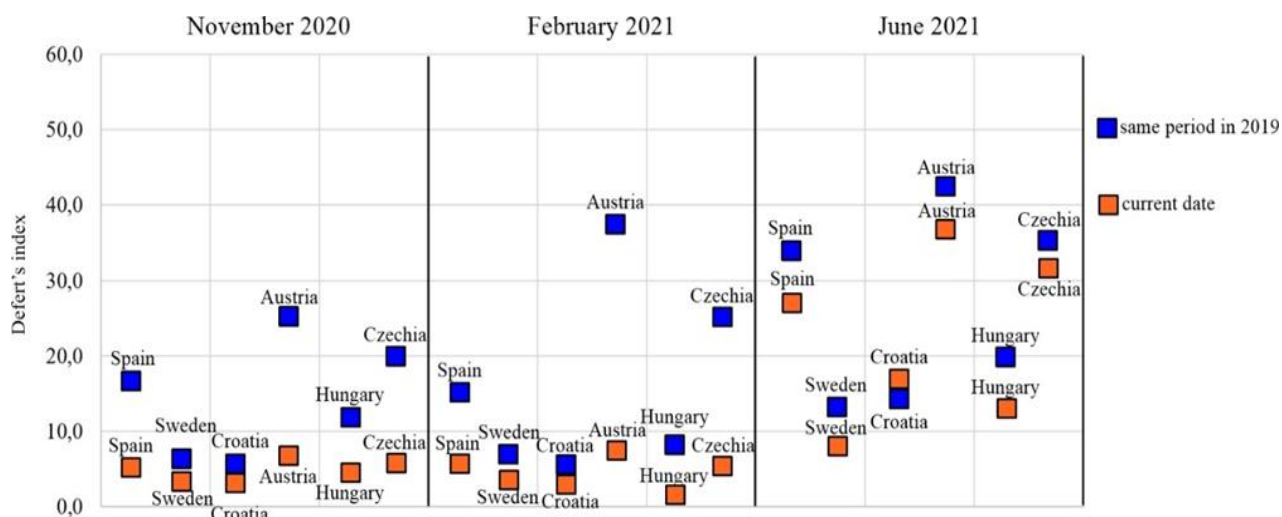
Dalsza część badań wykracza już przestrzennie poza terytorium Polski i skupia się kolejno na obszarze Europy oraz krajach recepcji ruchu turystycznego na świecie. W artykułach [A3] i [A5] większą uwagę poświęcono Europie i skupiono się na zagadnieniach związanych z problemem przekraczania granic w czasie trwania pandemii (Ryc. 2).

Rycina 2. Sytuacja graniczna w wybranych krajach europejskich w podziale na grupy.

Źródło: [A5] Korinth, B. (2022). The impact of border restrictions related to the COVID-19 pandemic on the intensity of international tourists traffic in European reception countries. *GeoJournal of Tourism and Geosites* 43 (3), 1056-1062. (kolor pomarańczowy – częściowe zamknięcie granic, kolor niebieski – test PCR i kwarantanna, kolor czerwony – całkowite zamknięcie granic)

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają na stwierdzenie, iż większość krajów europejskich w dobie trwania pandemii wprowadzała częściowe zamknięcie granic. Wśród nich wymienić należy Włochy, Hiszpanię, Francję, Grecję, Portugalię oraz w większości analizowanego okresu – Chorwację. Występowały także kraje, w których głównym wymogiem przekroczenia granic była kwarantanna i test PCR, jednak wymóg ten dominował głównie w początkowym okresie trwania pandemii (w listopadzie 2020 roku oraz w lutym 2020 roku) i obowiązywał między innymi w Chorwacji, Wielkiej Brytanii, Austrii i na Ukrainie. Zauważono także, że w analizowanym okresie występowały kraje, w których rząd postanowił zamknąć granice całkowicie, zaś turystykę oparto tylko o wyjazdy krajowe. Największą ich liczbę zaobserwowano w lutym 2021 roku i były to Dania, Polska, Niemcy, Węgry, Czechy oraz Belgia.

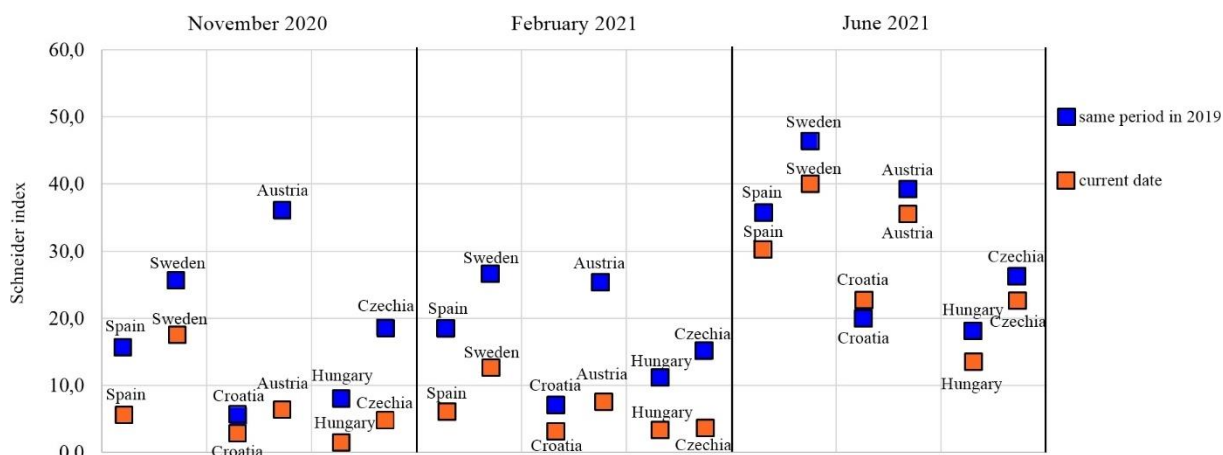
Rycina 3. Wskaźnik Deferta dla wybranych państw europejskich w wybranych okresach.

Źródło: [A5] Korinth, B. (2022). The impact of border restrictions related to the COVID-19 pandemic on the intensity of international tourists traffic in European reception countries. *GeoJournal of Tourism and Geosites* 43 (3), 1056-1062.

Badanie zmiany intensywności ruchu turystycznego przedstawionego na rycinie numer 3 pozwala zauważyć pewną korelację między restrykcjami granicznymi a wartościami wskaźnika Deferta. W krajach z grupy A (częściowe zamknięcie granic obowiązuje przez cały badany

okres), których przykładem jest Hiszpania i Szwecja, zauważono niewielkie spadki zmiennej w każdym z analizowanych okresów, chociaż w przypadku Szwecji spadki te były dużo mniejsze. W krajach z grupy B (test PCR, kwarantanna) spadki wskaźnika były już dużo większe, co zauważalne było szczególnie w lutym 2021 roku. Przykładem z tej grupy jest Austria, w przypadku której wartość wskaźnika Deferta w stosunku do tego samego okresu w roku 2019, spadła w listopadzie 2020 roku o prawie 68 % a w lutym 2021 o 82%. Zupełnie inaczej zachowywał się wskaźnik Deferta w przypadku Chorwacji, w której spadki były nawet mniejsze niż w państwach z grupy A. Warto zwrócić też uwagę, iż Chorwacja była jedynym krajem, który w czerwcu 2021 roku odnotował wyższą wartość wskaźnika Deferta niż w roku poprzedzającym pandemię. Duże spadki wskaźnika zauważono w krajach z grupy C (całkowite zamknięcie granic), których przykładem są Czechy. W kraju tym zablokowano zagraniczny ruch turystycznych w dwóch analizowanych okresach – w lutym i czerwcu 2021 roku. Spadki wartości wskaźnika Deferta były porównywalne w przypadku wcześniej wspomnianej Austrii i wynosiły kolejno 76% w listopadzie 2020 i 83% w lutym 2021 roku.

Analiza wykresu w skali czasowej pozwala wskazać, iż po zmniejszeniu przygranicznych restrykcji w Austrii i Czechach w czerwcu 2021 roku różnice w wartości wskaźnika Deferta pomiędzy tym okresem a analogicznym z roku poprzednim, znacznie się zmniejszyły. W przypadku wszystkich krajów ujętych w analizie, zauważono także ogólny trend wzrostu wartości wskaźnika od listopada 2020 roku do czerwca 2021 roku. Różnice spadku zmiennej pomiędzy 2021 a 2020 roku (szczególnie w ostatnim analizowanym okresie) nie były jednak już tak duże. Analiza czasowa pokazuje również, że niektóre kraje podczas całego czasu trwania pandemii zmieniały swoje podejście do przekraczania granic. Przykładowo w Austrii kontrola opata na sprawdzaniu testu PCR i kwarantannie wystąpiła tylko w lutym 2021 roku – wtedy też kraj ten odnotował największy spadek wartości analizowanego wskaźnika.

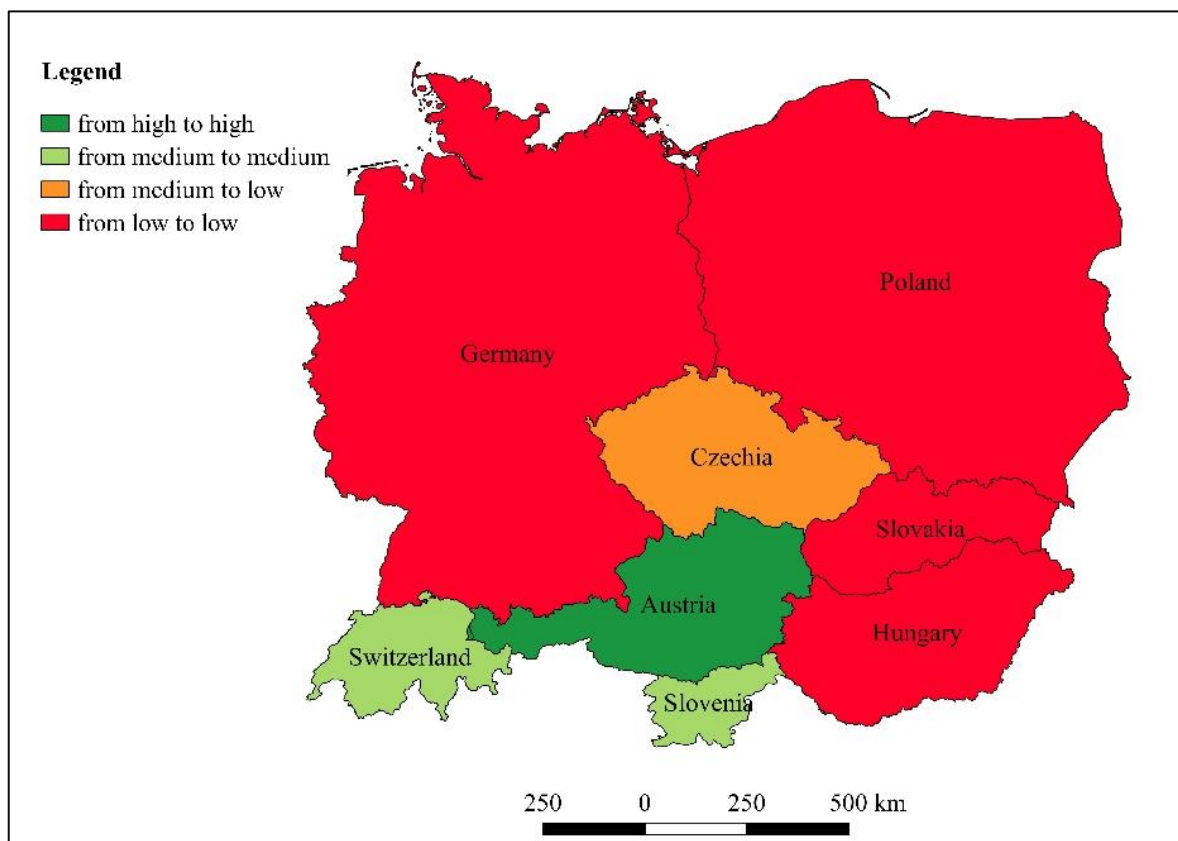

Rycina 4. Wskaźnik Schneidera dla wybranych państw europejskich w wybranych okresach.

Źródło: [A5] Korinth, B. (2022). The impact of border restrictions related to the COVID-19 pandemic on the intensity of international tourists traffic in European reception countries. *GeoJournal of Tourism and Geosites* 43 (3), 1056-1062.

Wyniki badania zmiany intensywności ruchu turystycznego za pomocą wskaźnika Schniedera (Ryc. 4), pozwalają wskazać na duże podobieństwo ze wskaźnikiem Defreta przedstawionym we wcześniejszej części pracy (Ryc. 3). Podobnie jak wcześniej, zauważono, że spadki wartości wskaźnika Schneidera są mniejsze w krajach, które nie wprowadzały aż tak poważnych restrykcji. Największe spadki po raz kolejny odnotowano w państwach, które wprowadzały obowiązkowe testy PCR oraz kwarantannę (grupa B) oraz w państwach, które postanowiły całkowicie zamknąć swoje granice (grupa C).

W początkowym okresie pandemii, w wyniku braku skoordynowanego podejścia do ograniczeń w swobodnym przemieszczaniu się, niektóre kraje podpisywały umowy między sobą, co częściowo miało rekompensować straty w branży turystycznej. Taką umowę podpisały na przykład Austria, Niemcy, Liechtenstein i Szwajcaria, co znacząco zwiększyło obłożenie turystycznej bazy noclegowej na ich obszarach (Ryc.5).

Rycina 5. Ujęcie przestrzenne przemian w obłożeniu turystycznej bazy noclegowej w krajach Europy Środkowej w lipcu 2019 i w lipcu 2020 roku w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.

Źródło: [A3] Korinth, B. (2021). The impact of political decisions on the tourist accommodation occupancy–Central Europe in the time of the COVID-19 pandemic. *Geographia Cassoviensis*, 15(1), 27-36.

Załączona rycina numer 5 pokazuje, iż kraje Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Czechy, Słowacja i Węgry) w stosunku do krajów alpejskich (Szwajcarii, Austrii i Słowenii) charakteryzowały się zdecydowanie mniejszym obłożeniem turystycznych obiektów noclegowych w lipcu, chociaż zauważalny był u nich niewielki trend zwyżkowy.

Częściowe lub całkowite zamykanie granic oraz ograniczenia w działalności obiektów noclegowych przełożyło się z kolei na znaczące spadki w przychodach z turystyki zagranicznej. Spadki te postanowiono przedstawić na przykładzie najważniejszych krajów recepcyjnych, czyli generujących największy ruch turystyczny na świecie (Ryc.6).

Country Type Due to Single-Feature Classification	Country Name	The Country's Position Considering the Number of Tourists in 2019	Percentage Change in Revenues from International Tourism in 2020 Compared to 2019
Type A	Hong Kong (China)	17	-90.6%
	Malaysia	13	-80.2%
	Greece	14	-76.3%
	Spain	2	-76.1%
Type B	Japan	12	-76.2%
	Russian Federation	16	-70.1%
	Thailand	8	-70.0%
	Turkey	6	-68.3%
	United Kingdom	10	-60.3%
	United States	3	-58.4%
Type C	Canada	18	-58.3%
	Italy	5	-58.1%
	China	4	-56.4%
	Mexico	7	-55.8%
	Portugal	15	-55.8%
Type D	France	1	-49.8%
	Netherlands	20	-45.5%
	Germany	9	-43.6%
	Poland	19	-41.6%
	Austria	11	-29.7%

Rycina 6. Zmiana procentowa przychodów z turystyki międzynarodowej w 2020 roku w stosunku do 2019 roku w najważniejszych krajach recepcyjnych w podziale na górny kwartył, dolny kwartył i medianę.

Źródło: [A6] Korinth B. (2022). Impact of the COVID-19 Pandemic on International Tourism Income in Tourism Receiving Countries. *Sustainability*, 14, 12550.

Wśród analizowanych dwudziestu krajów cztery zanotowały wartości powyżej górnego kwartyła, czyli o stosunkowo największym spadku (Typ A). Był to Hongkong (zmiana procentowa dochodów z turystyki międzynarodowej w 2020 roku w stosunku do 2019 roku na poziomie -90,6 %), Malezja (zmiana procentowa -80,2 % w stosunku do roku ubiegłego), Grecja (-76,3%) oraz Hiszpania (-76,1%). Krajami charakteryzującymi się zmianą procentową dochodów z turystyki międzynarodowej w 2020 roku w stosunku do 2019 roku na poziomie poniżej trzeciego kwartyła, czyli o stosunkowo najmniejszym spadku, były z kolei Francja, Niderlandy, Niemcy, Polska i Austria (Typ D). Spadki te oscylowały w granicy od -49,8% do -29,7%. Pozostała część analizowanych krajów uplasowała się pomiędzy pierwszym i trzecim

kwartylem i została zakwalifikowana kolejno do typu B (wartości pomiędzy medianą a pierwszym kwartylem) oraz do typu C (wartości pomiędzy trzecim kwartylem a medianą.).

Jednocześnie należy zaznaczyć, że konsekwencje ekonomiczne, czyli spadki w przychodach z turystyki międzynarodowej, nie są jedynymi, jakie przyniosła za sobą pandemia COVID-19. W przypadku analizy wpływu pandemii na sektor turystyczny w krajach europejskich, postanowiono więc posłużyć się większą liczbą zmiennych, które zostały następnie zestandaryzowane (Tab.2).

Tabela 2. Wpływ pandemii COVID-19 na turystykę międzynarodową w Europie w 2020 roku

Nazwa kraju	Wpływy z turystyki międzynarodowej		Wskaźnik obłożenia netto miejsc noclegowych w hotelach i innych obiektach noclegowych		Noce spędzone w turystycznych obiektach noclegowych		Osoby pracujące w branży turystycznej *		Międzynarodowe przyjazdy turystyczne		Wskaźnik Perkala
	Zmiana procentowa w porównaniu do roku poprzedniego	Wartość po standaryzacji	Zmiana procentowa w porównaniu do roku poprzedniego	Wartość po standaryzacji	Zmiana procentowa w porównaniu do roku poprzedniego	Wartość po standaryzacji	Zmiana procentowa w porównaniu do roku poprzedniego	Wartość po standaryzacji	Zmiana procentowa w porównaniu do roku poprzedniego	Wartość po standaryzacji	
Austria	29,7	0,8	-34,0	0,8	-44	2,7	-1,3	-0,2	-48,3	1,0	1,0
Belgia	21,6	1,3	-40,0	1,3	-69	0,1	-0,6	0,5	-68,0	-	0,6
Bułgaria	63,0	1,4	-39,0	-1,4	-75	-0,5	-3,4	-2,1	-60,2	0,3	-1,0
Chorwacja	54,3	0,8	-57,0	-0,8	-58	1,3	-1,3	-0,2	-67,7	-	0,1
Cypr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	82,0	-2,6	-62,0	-2,6	-83	-1,4	0,2	1,2	-84,1	1,1	-0,9
Czechy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	44,7	-0,2	-37,0	-0,2	-73	-0,3	-1,3	-0,2	-67,9	0,1	0,0
Dania	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	50,6	-0,6	-45,0	-0,6	-63	0,7	-0,9	0,2	-69,2	0,2	0,1
Estonia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	64,4	-1,5	-41,0	-1,5	-68	0,2	-2,2	-1,0	-68,4	0,2	-0,4
Finlandia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	59,9	-1,2	21,0	-1,2	-68	0,2	-1,5	-0,4	-70,4	0,3	-0,2
Niemcy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	43,6	-0,1	-35,0	-0,1	-64	0,6	-1,6	-0,5	-66,5	0,1	-0,1

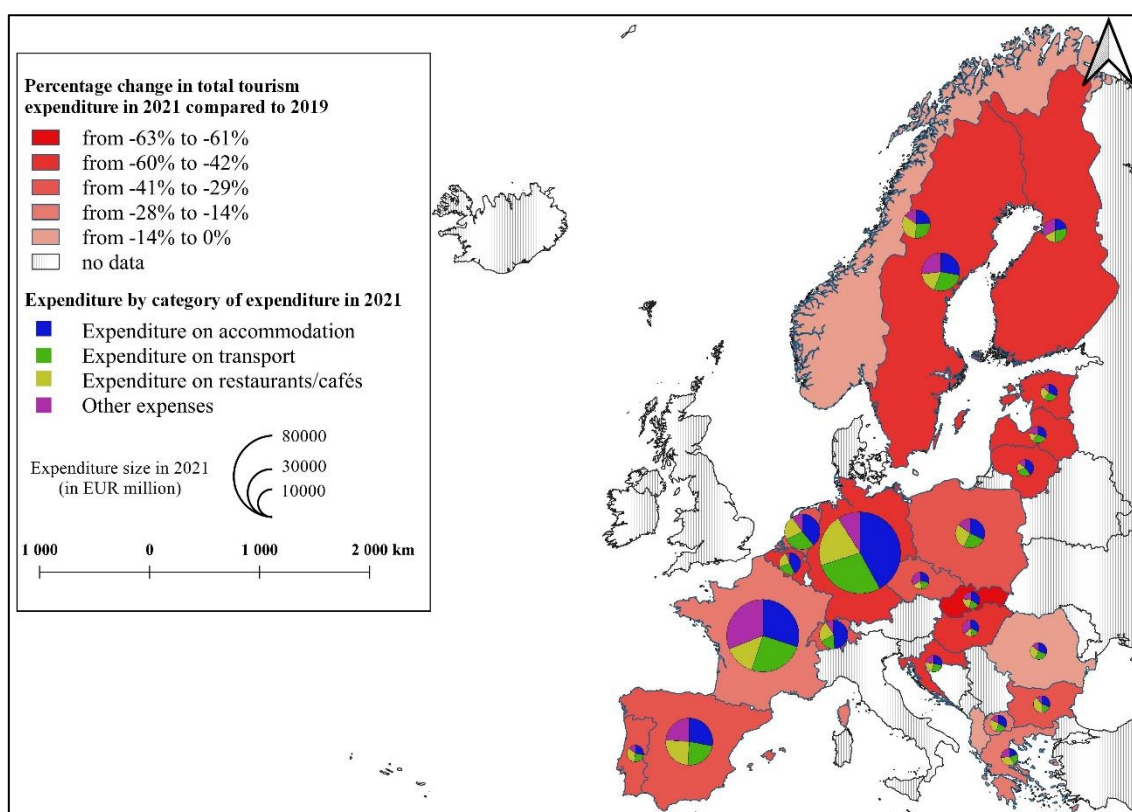
Grecja	-	76,3	-2,3	-41,0	-2,3	-77	-0,7	-0,9	0,2	-76,8	-	0,6	-1,2
Węgry	-	47,7	-0,4	-48,0	-0,4	-77	-0,7	-1,1	0,0	-59,1	-	0,4	0,0
Islandia	-	70,3	-1,9	-56,0	-1,9	-79	-0,9	-3,2	-1,9	-79,9	-	0,8	-1,1
Włochy	-	58,1	-1,1	-39,0	-1,1	-70	0,0	-2,0	-0,8	-58,1	-	0,4	-0,7
Łotwa	-	53,6	-0,8	-44,0	-0,8	-61	0,9	-1,9	-0,7	-70,1	-	0,3	-0,3
Litwa	-	66,7	-1,6	-50,0	-1,6	-73	-0,3	-1,5	-0,4	-70,1	-	0,3	-0,5
Luksemburg	-	21,9	1,3	-39,0	1,3	-52	1,9	1,1	2,0	-51,6	-	0,8	1,5
Malta	-	78,1	-2,4	-62,0	-2,4	-75	-0,5	2,6	3,4	-75,2	-	0,5	0,0
Niderlandy	-	45,5	-0,3	-41,0	-0,3	-59	1,2	0,0	1,0	-62	-	0,2	0,5
Macedonia Północna	-	41,5	0,0	-46,0	0,0	-84	-1,5	-0,3	0,7	-84,4	-	1,1	-0,1
Norwegia	-	71,1	-1,9	-29,0	-1,9	-69	0,1	-0,5	0,5	-76,1	-	0,6	-0,3
Polska	-	41,6	0,0	-37,0	0,0	-65	0,5	-0,1	0,9	-16,1	-	2,8	1,0
Portugalia	-	55,8	-0,9	-51,0	-0,9	-74	-0,4	-2,0	-0,8	-75,2	-	0,5	-0,4
Rumunia	-	60,3	-1,2	-44,0	-1,2	-86	-1,7	-1,8	-0,6	-82,7	-	1,0	-1,1
Serbia	-	25,6	1,0	-35,0	1,0	-68	0,2	-0,2	0,8	-75,1	-	0,5	0,4
Słowacja	-	-8,9	2,1	-32,0	2,1	-63	0,7	-2,0	-0,8	-63,6	-	0,1	0,6
Słowenia	-	60,4	-1,2	-39,0	-1,2	-71	-0,1	-0,5	0,5	-73,1	-	0,4	-0,5
Hiszpania	-	76,1	-2,2	-49,0	-2,2	-80	-1,1	-2,9	-1,6	-76,9	-	0,6	-1,3
Szwecja	-	52,9	-0,7	-36,0	-0,7	-71	-0,1	-1,3	-0,2	-73,6	-	0,5	-0,1
Szwajcaria	-	50,1	-0,6	-26,0	-0,6	-66	0,4	-0,2	0,8	-70,1	-	0,3	0,2
μ													-0,1
σ													0,7

Zródło: Opracowanie własne na podstawie [A4] Korinth, B., & Wendt, J. A. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on foreign tourism in European countries. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 35(3), 186-204.

Analizując wyniki badań w artykule [A4] należy wskazać, że wpływ pandemii na turystykę zagraniczną w wybranych krajach europejskich był zróżnicowany, co wynika z różnego poziomu ich atrakcyjności turystycznej. Najniższe wartości wskaźnika Perkala

odnotowano głównie w krajach będących głównym celem ruchu turystycznego, zwłaszcza w Hiszpanii (PI=-1,3) i Grecji (PI=-1,2). Pozostałe kraje basenu Morza Śródziemnego miały średnie wartości wskaźnika Perkala (Portugalia PI=0,4; Włochy PI=-0,7 i Chorwacja PI=0,1).

Wśród obszarów charakteryzujących się stosunkowo mniejszym wpływem pandemii na turystykę można wyróżnić środkową i zachodnią część Europy. Polska (PI=1,0), Austria (PI=1,0), Belgia (PI=0,6) i Luksemburg (PI=1,5) to kraje o najwyższych wartościach analizowanego zjawiska. Pozostałe kraje europejskie charakteryzowały się średnimi wartościami wskaźnika Perkala, więc wpływ pandemii na turystykę również był średni. Do tych samych wniosków prowadzą badania przedstawione w artykule [A8], w którym zanalizowano wydatki turystów zagranicznych w Europie w 2021 roku w porównaniu z rokiem 2019 (Ryc.7).

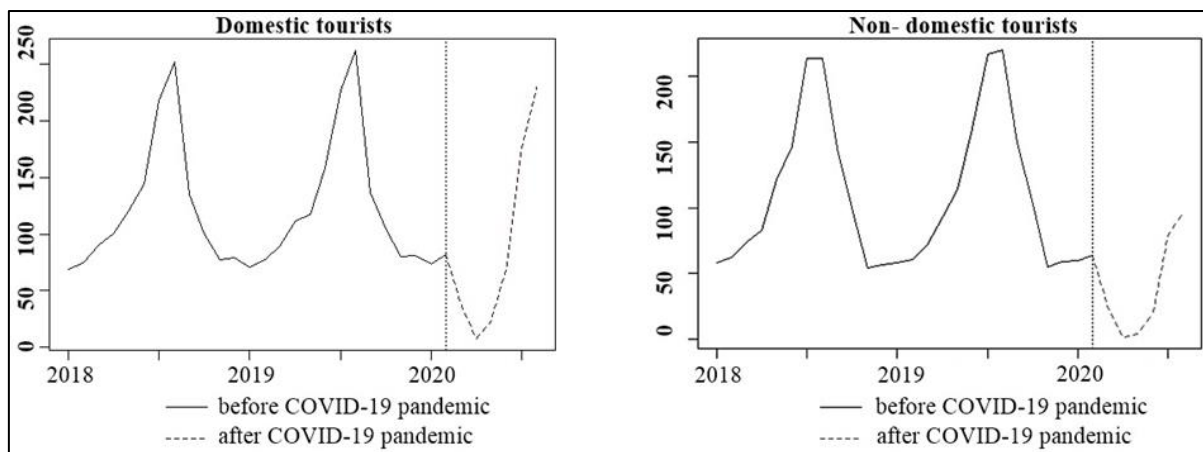
Rycina 7. Zmiany w wydatkach turystów w 2021 roku w stosunku do roku 2019.

Źródło: [A8] Korinth, B. (2023). From resilience to collapse: a cross-country study of tourist spending in Europe during the COVID-19 pandemic. *Environmental & Socio-economic Studies*, 11 (3), 54-64.

Na podstawie wyników przedstawionych na rycinie 7, warto wskazać, że sytuacja dotycząca spadków wydatków turystycznych w 2021 r. w porównaniu do 2019 r. była zróżnicowana przestrzennie, z mniejszymi spadkami w krajach Europy Środkowej, które były bardziej odporne na kryzys pandemiczny, co wskazano też w artykułach [A4] i [A6]. Niemniej jednak warto zauważyć, że Niemcy i Francja, pomimo spadków wydatków, w dalszym ciągu osiągały najwyższą wartość wydatków w 2021 r., potwierdzając swoje znaczenie, jako kluczowych graczy na europejskim rynku turystycznym. W przypadku Niemiec wartość wydatków przekroczyła 80 miliardów euro, co może wskazywać na silną pozycję turystyczną kraju, nawet w niestabilnych czasach.

W sektorze noclegowo-gastronomicznym większość krajów odnotowała spadki, co jest zrozumiałe w kontekście pandemii. Kraje Europy Środkowej i te położone na Półwyspie Bałkańskim wykazały jednak większą odporność i doświadczyły mniejszych spadków, niż kraje Europy Północnej i Zachodniej. Może to wynikać z różnic w strukturze rynku turystycznego, z większym naciskiem na turystykę krajową, czy też z różnic w podejściu do zarządzania pandemią. Rumunia jest przypadkiem szczególnym, ponieważ odnotowała wzrost wydatków zarówno w sektorze noclegowym, jak i gastronomicznym, co może wskazywać na specyficzną sytuację rynku turystycznego w tym kraju.

Ostatni artykuł [A7] stanowi podsumowanie badań dotyczących wpływu pandemii COVID-19 na branżę turystyczną w wybranych krajach. Pokazuje on, że światowe załamanie związane z analizowanym zagadnieniem w większym stopniu dotknęło turystykę zagraniczną niż turystykę krajową (Ryc.8).

Rycina 8. Obłożenie turystycznej bazy noclegowej w Europie w okresie od stycznia 2018 do sierpnia 2020 roku (w przeliczeniu na milion mieszkańców).

Źródło: [A7] Korinth B. (2022). Regeneration of domestic and foreign tourism in selected European countries in COVID-19 pandemic time. *Geography and Tourism*, 10 (1), 7-15

Dane zawarte na wykresie wskazują, że zarówno w turystyce krajowej jak i turystyce zagranicznej występuje zjawisko sezonowości, co wskazuje na nierównomierne natężenie ruchu turystycznego w skali roku. W latach 2018-2019 większość obłożenia w turystycznej bazie noclegowej przypadała na okres od czerwca do września, z wyraźnym wzrostem w lipcu i sierpniu. Sytuacja ta występowała zarówno w przypadku turystyki krajowej jak i zagranicznej, chociaż ta druga, w przypadku wyżej wymienionych miesięcy, wykazywała stosunkowo większą stabilność. Wykres wskazuje także na stosunkowo spore rozbieżności w przypadku samej liczby udzielonych noclegów w przeliczeniu na milion mieszkańców. Dominującym rodzajem turystyki w Europie była ta związana z turystami pochodzącymi z kraju zamieszkania. Różnica ta widoczna była szczególnie w okresach od czerwca do września, gdzie wynosiła ona nawet 50 mln osób.

Pandemia COVID-19 spowodowała światowy regres turystyczny, który uwidocznił się na początku II kwartału 2020 roku. Zarówno w przypadku turystyki krajowej jak i turystyki

zagranicznej zauważalny był znaczny spadek liczby turystów, co z kolei znalazło swoje odzwierciedlenie w obłożeniu bazy noclegowej w Europie. W przypadku turystyki krajowej w okresie od marca do sierpnia 2020 roku obłożenie spadło o ponad 40% w stosunku do analogicznego okresu w roku ubiegłym, zaś w przypadku turystyki zagranicznej spadek ten był jeszcze bardziej widoczny i wynosił niemal 75%. Na szczególną uwagę zasługuje analiza danych pochodzących z lipca i sierpnia 2020 roku, gdzie z każdym miesiącem zauważalna była coraz większa dysproporcja pomiędzy obłożeniem bazy noclegowej przez turystów krajowych i przez turystów zagranicznych. Zaprezentowane dane potwierdzają więc przyjętą w pracy hipotezę, że w dobie pandemii turystyka krajowa regeneruje się szybciej niż turystyka zagraniczna.

3.4. DYSKUSJA

Pandemia COVID-19, będąca przedmiotem badań w niniejszej pracy, stanowi do dziś jeden z największych problemów naukowych poruszanych w literaturze światowej. Trzeba zaznaczyć, iż analizowane zagadnienie znalazło już swoje odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę artykuł [A1], który powstał na samym początku trwania pandemii. Wtedy wszystkie prace, chociaż nowe, nadal nie posiadały szczegółowej analizy statystycznej, co wzmacniało wartość wyjaśniającą pracy. Warto zaznaczyć, iż obecnie podobnych badań opartych na prostej analizie statystycznej jest dużo. Wśród nich wymienić można między innymi pracę Obłąkowskiej (2022), która również analizuje spadki wskaźników turystycznych w Polsce pomiędzy 2019 a 2020 rokiem. W artykule [A1] wskazano, że obłożenie turystycznej bazy noclegowej spadło o około 18-22% w marcu 2020 roku, zaś w przedstawionej powyżej pracy spadki te były dużo wyższe i wynosiły ponad 40%. Różnica ta wynika z analizy różnych okresów czasowych. Artykuł [A1] skupia się tylko na jednym miesiącu natomiast praca K. Obłąkowskiej bierze pod uwagę cały rok 2020.

W artykule [A2] przeprowadzono analizę wyników badań ankietowych. Podobne badanie zrealizowane w okresie od 15 do 17 czerwca 2020 roku wykonane zostało również przez Polską Organizację Turystyczną. W dokumencie „Plany wakacyjne Polaków 2020” potwierdzone zostały wnioski zaprezentowane przez autora. 76% ankietowanych wskazało bowiem, iż brak planów wyjazdów zagranicznych związany jest bezpośrednio z pandemią COVID-19. Spośród osób wykazujących zainteresowanie podróżami turystycznymi, zdecydowana większość (82%) planowała wypoczynek w kraju, głównie w jego północnej i południowej części. Jest to wynikiem między innymi ich dobrego zagospodarowania turystycznego oraz walorów wypoczynkowych i krajoznawczych (Pasek & Drózdź, 2017).

W artykułach [A3] i [A5] analizowano ograniczenia wjazdu do różnych krajów na podstawie danych z raportów UNWTO. Opisane w nich warunki przekraczania granic były jednak bardzo ogólne, zaś kraje bardzo często wprowadzały dodatkowe wymogi. Informacji o możliwości wjazdu do kraju trzeba było więc szukać na stronach rządowych każdego z nich. Rozbieżności wystąpiły nawet w samym testowaniu na obecność koronawirusa. Ritchie i inni na potrzeby *Our World Data* (2021) podzielił badane kraje na takie, które nie wykonują testów, testują wyłącznie osoby mające objawy lub stosują politykę wybiórczego stosowania testów dla podróżnych. Heinikoski (2020) dzieli z kolei kraje na te, które wprowadzały kontrole sanitarne i na te, które takich kontroli nie wprowadzały. Pokazuje to, że wybrany dla artykułów [A3] i [A5] podział krajów jest jednym z wielu.

Analiza literatury pozwala na stwierdzenie, że powstało wiele wskaźników do oceny wpływu pandemii COVID-19 na turystykę, które podobnie jak w przypadku artykułu [A4] oparte zostały o dane statystyczne. Bardzo ważnym uzupełnieniem powyższej publikacji jest Tourism Restrictiveness Index (TRI), który został przeprowadzony przez Uniwersytet w Oxfordzie (2021). TRI mieści się w skali od 0 do 100 i uwzględnia 17 zmiennych, które zostały podzielone na 4 grupy. Obejmowały one między innymi: ogólny wskaźnik odpowiedzi rządu

(silniejszy lub słabszy), wskaźnik zdrowia (związany z polityką testowania i inwestycjami w szczepionki), wskaźnik wsparcia ekonomicznego (wsparcie dochodów) oraz pierwotny wskaźnik restrykcyjności polityki. Z ich analizy wynika, że podobnie jak w przypadku zastosowanych w badaniu wskaźników natężenia ruchu turystycznego, zauważono trend zwyżkowy pokazujący regenerację turystyki w czerwcu 2021 roku.

Wyniki uzyskane z kolei w artykułach [A6] i [A8] potwierdzają wcześniejsze badania, które dotyczyły niekorzystanej sytuacji turystyki międzynarodowej w krajach europejskich położonych w basenie Morza Śródziemnego (Moreno-Luna et al., 2021; Papanikos, 2020). W przypadku tego regionu warto zwrócić uwagę na fakt, iż we Włoszech sytuacja ta nie była całkowicie zła, jak wskazywały wcześniejsze prognozy, wynikające z bardzo dużej liczby zachorowań w 2020 roku (Corbisiero & Monaco, 2021). Wyniki uzyskane w publikacjach [A6] i [A8] wskazują także na duże spadki przychodów w krajach azjatyckich – Malezji i Hongkongu. Potwierdzają to badania Deyshappriya i innych (2020), którzy wskazali, iż wśród krajów azjatyckich takich jak Malezja, Sri Lanka i Wietnam, dochody w II kwartale 2020 roku spadły nawet o 100%. Analizując wskazany wyżej zakres czasowy, autorzy wskazali także na duże spadki dochodów z turystyki w Tajlandii i Japonii, które z kolei w niniejszej pracy znalazły się w dużo lepszej pozycji niż Malezja i Hongkong. Prawdopodobnie związane jest to z korelacją pomiędzy wielkością sektora turystycznego i relacją polityków na pandemię, o czym mówi Khalid i inni (2021). Warto dodać też, że w przypadku Europy krajami, które ucierpiały najmniej były te położone w jej środkowej części. Do podobnych wniosków doszli Roman i inni (2022), którzy wskazali, że w większym stopniu pogorszenie sytuacji gospodarczej odnotowano w krajach, w których branża turystyczna ma duży udział w tworzeniu PKB, a więc nie w krajach położonych w centrum kontynentu. Wyjątek stanowi Austria i Szwajcaria, których sektor turystyczny generuje największe zyski w okresie zimowym.

W przypadku artykułu [A7] ewentualnych podobieństw należy szukać w pracy Deb i Nafi (2020), którzy analizując prognozy dla popytu krajowego i międzynarodowego w turystyce wskazali, iż okresie wakacyjnym 2020 roku (od maja do sierpnia) dominować będzie popyt krajowy, później jednak sytuacja ta całkowicie się odwróci. Należy zwrócić jednak uwagę na duże rozbieżności w analizowanych przez Deb i Nafi a autora zmiennych. Popyt turystyczny jest bowiem sumą towarów, dóbr i usług turystycznych, zaś niniejsza publikacja skupia się jedynie na jednej z jego składowych.

3.5. WNIOSKI I PODSUMOWANIE

Celem badań było określenie wpływu pandemii COVID-19 na branżę turystyczną w wybranych krajach w aspekcie politycznym, społecznym i ekonomicznym. W trakcie realizacji rozprawy doktorskiej dokładnie analizowano każdy ze sformułowanych celów szczegółowych. W publikacji [A1] dokładnie zbadano zmiany w ruchu turystycznym w Polsce na początku pandemii, podczas gdy w publikacji [A9] przedstawiono prognozy na przyszłość oraz oczekiwania w zakresie ruchu turystycznego w kraju [C1]. Dzięki badaniom opisanym w artykule [A2], uzyskano pogłębioną wiedzę na temat wpływu pandemii na plany podróży zagranicznych Polaków w 2020 roku, co pozwoliło na identyfikację kluczowych tendencji i ich zachowań turystycznych [C2]. Artykuły [A3] i [A5] koncentrowały się na wpływie ograniczeń granicznych w krajach europejskich na ruch turystyczny, skupiając uwagę na krajach najczęściej odwiedzanych przez turystów oraz na krajach Europy Środkowej [C3]. W publikacji [A4] zaproponowano innowacyjne wykorzystanie indeksu Perkala, który pozwolił na dokładniejszą ocenę wpływu pandemii na branżę turystyczną w krajach europejskich [C4].

Kwestia ekonomicznych konsekwencji pandemii na turystykę zagraniczną [C5] została z kolei omówiona w artykułach [A6] i [A8], które dostarczyły istotnych danych na temat strat w dochodach w krajach recepcji turystycznej. Artykuł [A7] skupił się zaś na analizie dynamiki

procesu odbudowy turystyki krajowej i zagranicznej w kontekście wybranych krajów europejskich, ukazując tempo i kierunki zmian w branży turystycznej [C6].

Publikacje [A1] oraz [A9] zweryfikowały pozytywnie hipotezę [H1]. Zauważono w nich, że zaostrzone działania rządu w związku z rozprzestrzenianiem się COVID-19 w Polsce od marca 2020 roku spowodowały ograniczenia w działaniu bazy noclegowej na terenie całego kraju. Na podstawie badania sondażowego oraz dostępnych danych statystycznych stwierdzono, że w wyniku pandemii wzrosło w Polsce znaczenie turystyki krajowej, zwłaszcza w obszarach tradycyjnie znanych ze swoich walorów turystycznych [A2]. Biorąc z kolei pod uwagę turystykę zagraniczną zauważono, że Polacy (szczególnie w początkowym okresie trwania pandemii) dużo częściej wybierali, jako destynację turystyczną, kraje położone w basenie Morza Śródziemnego, co zweryfikowało pozytywnie hipotezę [H2]. Było to wynikiem ich większego poczucia bezpieczeństwa, na co wskazało ponad 60% respondentów.

W dobie pandemii zauważono silną korelację między liczbą turystów zagranicznych a obostrzeniami granicznymi, czego w głównej mierze dotyczą artykuły [A3] i [A5]. Wskazano w nich, że ograniczenia w przekraczaniu granic miały znaczenie tylko w początkowym okresie pandemii, zaś największe spadki odnotowano w krajach, w których wprowadzona została kwarantanna oraz wymagane wykonanie testu PCR, co zweryfikowało pozytywnie hipotezę [H3]. Wprowadzenie różnych innych zasad przekraczania granic miało z kolei fragmentaryczny wpływ na natężenie międzynarodowego ruchu turystycznego.

Bardzo istotne wnioski wysnuto podczas analizy ekonomicznych konsekwencji pandemii na turystykę międzynarodową [A6]. Na podstawie analizy danych statystycznych stwierdzono, że obszarem o relatywnie największym procentowym spadku przychodów z turystyki międzynarodowej w 2020 roku w porównaniu z rokiem poprzednim, była Azja Północno-Wschodnia, co być może być wynikiem kojarzenia Chin (w szczególności miejscowości Wuhan) z początkiem trwania pandemii. Wyniki te zweryfikowały pozytywnie hipotezę [H5].

Ponadto należy zauważyć, że kraje z największym spadkiem przychodów z turystyki w 2020 roku w porównaniu z rokiem poprzednim, to w większości kraje zajmujące pozycje poniżej pierwszej dziesiątki biorąc pod uwagę liczbę turystów zagranicznych. Wyjątkiem jest Hiszpania, która w 2019 roku znalazła się na drugim miejscu pod względem wyżej wymienionej wartości. Należy zatem podkreślić, że to właśnie ten kraj ucierpiał ekonomicznie najbardziej z powodu pandemii. Sytuacja we Włoszech nie była tak zła jak oczekiwano we wczesnych badaniach nad pandemią, co może być ciekawe, gdyż oba kraje mają podobny udział turystyki w ogólnym PKB. Państwami, które z kolei znalazły się w relatywnie najlepszej sytuacji w wyniku pandemii, były te zlokalizowane w środkowej i zachodniej części Europy (np. Polska), co pokazuje, że ekonomiczne skutki pandemii dla turystyki zagranicznej na tym kontynencie były zróżnicowane. Potwierdzają to także wyniki badania w artykułach [A4] i [A8] weryfikujących pozytywnie hipotezę [H4]. Wskazano w nich, że w przypadku obszaru europejskiego pandemia COVID-19 wpłynęła w najmniejszym stopniu na turystykę zagraniczną w krajach położonych w centralnej części Europy, zaś w największym w jej południowej części.

Dodatkowo na podstawie artykułu [A7] weryfikującego hipotezę [H6] można wnioskować, że zarówno w przypadku turystyki krajowej jak i turystyki zagranicznej zauważalny był trend zwykły w obłożeniu turystycznej bazy noclegowej, jednak obłożenie turystycznej bazy noclegowej przez turystów krajowych było wyraźnie większe niż w przypadku turystów zagranicznych.

Podsumowując, niniejsza praca ukazuje jak pandemia COVID-19 wpłynęła na turystykę w różnych jej aspektach – politycznym, ekonomicznym i społecznym. Aspekty te przeanalizowane zostały biorąc pod uwagę kwestie regulacji podczas przekraczania granic, zmiany w ruchu turystycznym czy zmiany w dochodach z turystyki międzynarodowej. Dodatkowo w dwóch ostatnich artykułach zaproponowano wykorzystanie szeregu wskaźników

do oceny wpływu omawianej pandemii na turystykę. W pracy przyjęto sześć hipotez badawczych [od H1 do H6] i każda z nich została zweryfikowana pozytywnie, zaś cel pracy został osiągnięty. Warto jednocześnie zaznaczyć, że niniejsza praca nie porusza wszystkich aspektów związanych z analizowaną tematyką, jednak zadanie te byłoby niemożliwie ze względu na złożoność pandemii COVID-19 i poruszanie zagadnień z jej wpływem niemal w każdym wymiarze życia społecznego, ekonomicznego czy politycznego.

3.6. BIBLIOGRAFIA

- Aiello, F., Bonanno, G., & Foglia, F. (2020). On the choice of accommodation type at the time of COVID-19. Some evidence from the Italian tourism sector. *Current Issues in Tourism*, 25, 1–5. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1846504>
- Bajardi, P., Poletto, C., Ramasco, J. J., Tizzoni, M., Colizza, V., & Vespignani, A. (2011). Human mobility networks, travel restrictions, and the global spread of 2009 H1N1 pandemic. *PloS one*, 6(1). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0016591>
- Barua, S. (2020). Understanding Coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic. *SSRN Electronic Journal*, 1-45, <https://doi.org/10/ggq92n>
- Bresciani, S., Ferraris, A., Santoro, G., Premazzi, K., Quaglia, R., Yahiaoui, D., & Viglia, G. (2021) The seven lives of Airbnb. The role of accommodation types. *Annals of Tourism Research*, 88, 103170. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103170>
- Corbisiero, F., & Monaco, S. (2021) Post-pandemic tourism resilience: Changes in italians' travel behavior and the possible responses of tourist cities. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 13, 401–417. <https://doi.org/10.1108/WHATT-01-2021-0011>
- Cucinotta, D., & Vanelli, M. (2020). WHO declares COVID-19 a pandemic. *Acta bio-medica: Atenei Parmensis*, 91 (1), 157-160. <https://doi.org/10.23750/abm.v91i1.9397>

- Dashraath, P., Jeslyn, W. J. L., Karen, L. M. X., Min, L. L., Sarah, L., Biswas, A., Choolani M., Mattar C., & Lin, S. L. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic and pregnancy. *American journal of obstetrics and gynecology, Special Report*, 521-531. <https://doi.org/10.1016/j.ajog.2020.03.021>
- Deb, S. K., & Nafi, S. M. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on tourism: Recovery proposal for future tourism. *Geojournal of Tourism and Geosites*, 33(4), 1486-1492. <https://doi.org/10.30892/gtg.334spl06-597>
- Deyshappriya, N.P., Sammani, U.G.O., & Minuwanthi, R.W.V.K. (2021). Impact of COVID-19 on Tourism Sector of Asia & Pacific Countries Evidence from 20 Asia-Pacific Countries., <https://ssrn.com/abstract=3780713> [data dostępu: 3.02.2022]
- Donaire, J.A., Galí, N., & Camprubi, R. (2021). Empty Summer: International Tourist Behavior in Spain during COVID19. *Sustainability*, 13(8), 4356. <https://doi.org/10.3390/su13084356>
- Elbe, S., & Buckland-Merrett, G. (2017). Data, disease and diplomacy: GISAID's innovative contribution to global health. *Global Challenges*, 1, 33-46. <https://doi.org/10.1002/gch2.1018>
- Gołembski, G., & Niezgoda, A. (2014). Organisation of Tourism in Poland After 20 Years of Systemic Changes. *European Tourism Planning and Organisation Systems: The EU Member States*, 61, 243.
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Guan D., Wang D., Hallegatte S., Huo J., Li S., Bai Y., & Cheng, D. (2020). Global economic footprint of the COVID-19 pandemic. *Research Square*, <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-25857/v1>

- GUS (2020). Wykorzystanie turystycznych obiektów noclegowych w 2020 roku, dostęp: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5494/6/25/1/wykorzystanie_turystycznych_obiektow_noclegowych_w_2020_r.pdf
- Gürlek, M., & Kılıç, İ. (2021). A true friend becomes apparent on a rainy day: Corporate social responsibility practices of top hotels during the COVID-19 pandemic. *Current Issues in Tourism*, 24, 905–918. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1883557>
- Heinikoski, S. (2020). COVID-19 Bends the Rules on Border Controls. FIIA Briefing Paper, 281, 1-8, dostęp: <https://www.fia.fi/en/publication/covid-19-bends-the-rules-on-internal-border-controls?read>
- Ilieş, A. & Wendt, J.A. (2015). *Geografia turystyczna. Podstawy teorii i zagadnienia aplikacyjne*. Gdańsk: Wydawnictwo AWFIS.
- Joshi, A., Kale, S., Chandel, S., & Pal, D. K. (2015). Likert scale: Explored and explained. *British journal of applied science & technology*, 7(4), 396. <http://dx.doi.org/10.9734/BJAST/2015/14975>
- Kalyankar, M. M. D. (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on the Tourism Sector. *UGC CARE Journal*, 31(8), 611-617.
- Khalid, U., Okafor, L.E., & Burzynska, K. (2021). Does the size of the tourism sector influence the economic policy response to the COVID-19 pandemic? *Current Issues in Tourism*, 24, 2801–2820. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1874311>
- Laing T. (2020). The economic impact of the Coronavirus 2019 (Covid-2019): Implications for the mining industry. *The Extractive Industries and Society*, 7(2), 580–582, <https://doi.org/10.1016/j.exis.2020.04.003>
- Linka, K., Peirlinck, M., Sahli Costabal, F., & Kuhl, E. (2020). Outbreak dynamics of COVID-19 in Europe and the effect of travel restrictions. *Computer Methods in Biomechanics*

- and Biomedical Engineering, 23(11), 710-717.
<https://doi.org/10.1080/10255842.2020.1759560>
- Ma, S., Craig, C.A., & Feng, S. (2020). Camping climate resources: The camping climate index in the United States. *Current Issues in Tourism*, 24, 2523–2531.
<https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1846503>
- Ministerstwo Sportu i Turystyki. (2015). Program rozwoju turystyki do 2020 roku, Załącznik do uchwały nr 143/2015 Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 2015 r, Warszawa.
- Moreno-Luna, L., Robina-Ramírez, R., Sánchez, M. S. O., & Castro-Serrano, J. (2021). Tourism and Sustainability in Times of COVID-19: The Case of Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1859.
<https://doi.org/10.3390%2Fijerph18041859>
- Muschter, S., Caldicott, R.W., von der Heide, T., & Che, D. (2020). Third-party impacts of short – term rental accommodation: A community survey to inform government responses. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(5), 1102–1121.
<https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1860067>
- Napierała, T., Leśniewska-Napierała, K., & Burski, R. (2020). Impact of Geographic Distribution of COVID-19 Cases on Hotels' Performances: Case of Polish Cities. *Sustainability*, 12(11), 1-18. <https://doi.org/10.3390/su12114697>
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M., & Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*, 78, 185–193.
<https://doi.org/10.1016/j.ijssu.2020.04.018>
- Norris, C.L., Taylor, S., Jr., Taylor, & Pivot D.C. (2021). How the restaurant industry adapted during COVID-19 restrictions. *Int. Hosp. Rev.*, 2021, 35, 132-155.
<https://doi.org/10.1108/IHR-09-2020-0052>

- Obłąkowska, K. A. (2022). Sektor turystyczny w Polsce w przededniu i obliczu pandemii COVID-19. *Sport and Tourism Central European Journal*, 5(2), 117-137. <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.02.07>
- Onder, G., Rezza, G., & Brusaferro, S. (2020). Case-fatality rate and characteristics of patients dying in relation to COVID-19 in Italy. *Jama*, 323 (13), 1775-1776. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.4683>
- Oxford COVID-19 Government Response Tracker Regional report - Europe and Central Asia. <http://www.bsg.ox.ac.uk/covidtracker> [data dostępu: 18.05.2022]
- Papanikos, G. T. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic on Greek tourism. *Athens J Tourism*, 7, 87-100. <https://doi.org/10.30958/ajt.7-2-2>
- Pasek M., & Drózdź, R. (2017). Wybrane przyrodnicze i antropogeniczne uwarunkowania atrakcyjności popularnych ośrodków turystycznych w Polsce. *Studia Periegetica*, 3(19), 67-77.
- Ritchie H., Ortiz – Ospina, E., Beltekian, D., Mathieu, E., Hasell, J., Macdonald, B., Giattino, C., Roser, M., Coronavirus (COVID-19) Testing, <https://ourworldindata.org/coronavirus-testing#our-checklist-for-covid-19-testingdata> [data dostępu: 07.12.2021]
- Rodríguez-Antón, J.M., & Alonso-Almeida, M.D.M. (2020). COVID-19 impacts and recovery strategies: The case of the hospitality industry in Spain. *Sustainability*, 12(20), 8599. <https://doi.org/10.3390/su12208599>
- Roman, M., Roman, M., Grzegorzewska, E., Pietrzak, P., & Roman, K. (2022). Influence of the COVID-19 Pandemic on Tourism in European Countries: Cluster Analysis Findings. *Sustainability*, 14(3), 1602. <https://doi.org/10.3390/su14031602>

- Sharma, A., Shin, H., Santa-María, M.J., & Nicolau, J.L. (2021). Hotels' COVID-19 innovation and performance. *Annales of Tourism Research*, 88, 103180. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103180>
- Shin, H., Sharma, A., Nicolau, J.L., & Kang, J. (2021). The impact of hotel CSR for strategic philanthropy on booking behavior and hotel performance during the COVID-19 pandemic. *Tourism Management*, 85, 104322. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104322>
- Stojczew, K. (2021). Ocena wpływu pandemii koronawirusa na branżę turystyczną w Polsce. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 65(1), 157-172. <https://doi.org/10.15611/pn.2021.1.09>
- Thurnell – Read, T. (2012). Tourism place and space: British stag tourism in Poland. *Annals of tourism Research*, 39(2), 801-819. <https://doi.org/GPol.0070>
- Tracz, M., Bajgier-Kowalska, M., & Wójtowicz, B. (2019). Transformation in the Tourist Services and their Impact on the Perception of Tourism by the Residents of Krakow (Poland). *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, 33(1), 164-177. <https://doi.org/10.24917/20801653.331.13>
- UNWTO. (2021a). COVID-19 Related Travel Restrictions. Dostęp online: <https://www.unwto.org/covid-19-travel-restrictions> (data dostępu: 3 lutego 2021)
- UNWTO. (2021b). World Tourism Barometer. 19. Dostęp online: <https://doi.org/10.18111/wtobarometereng> (data dostępu: 3 lutego 2021).
- Wen, J., Kozak, M., Yang, S., & Liu, F. (2020). COVID-19: potential effects on Chinese citizens' lifestyle and travel. *Tourism Review*, 76(1), 74-87. <http://dx.doi.org/10.1108/TR-03-2020-0110>

- Wendt, J. A. (2018). Nowa turystyka w świecie ponowoczesnym – próba budowy definicji, w:
Olszewski-Strzyżowski D.J., Dróżdż R., Pasek M., (red.), Turystyka. Nowe Trendy,
Zeszyty Naukowe, 6, 37-59.
- Więckowski, M. (2020). Can pandemic stop or slow the Anthropocene? *Geographia Polonica*,
93(4), 473–492. <https://doi.org/10.7163/GPol.0183>
- Zheng, Y., Goh, E., & Wen, J. (2020). The effects of misleading media reports about COVID-
19 on Chinese tourists' mental health: a perspective article. *Anatolia*, 31(2), 337-340.
<https://doi.org/10.1080/13032917.2020.1747208>

SPIS ZAŁĄCZNIKÓW

Załącznik A. Kopie artykułów wchodzących w skład rozprawy.

Załącznik B. Oświadczenia współautorów o procentowym i merytorycznym udziale w powstaniu artykułów.

Załącznik C. Wykaz artykułów niewchodzących w skład rozprawy.

Załącznik D. Streszczenie w języku polskim.

Załącznik E. Streszczenie w języku angielskim